

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Визначено особливості інклюзивної освіти та розглянуто проблеми доступності вищої освіти для осіб з обмеженими можливостями здоров'я, опрацьовано основні нормативно-правові акти України, що регулюють право осіб з особливими потребами на вищу освіту, визначено, що інклюзивне навчання у вищій школі можна визначити як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти студентам з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, заклад вищої освіти, нормативно-правові акти України.

Вступ. Збільшення кількості дітей, а також молоді з обмеженими можливостями, потребують доступ до якісної вищої освіти, тому впровадження інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти є необхідним. Інтеграція студентів з особливими потребами у закладах вищої освіти вимагає взаємної адаптації обох сторін: студентів, які здобули середню освіту у спеціальних школах, до нових умов освіти в інтегрованому середовищі і закладу освіти до потреб студентів з інвалідністю у спеціальних технологіях та засобах освіти, педагогічному, психологічному та соціальному патронаті.

У науковій літературі майже відсутня інформація щодо практики впровадження інклюзивної освіти у закладах вищої освіти, однак, філософські та педагогічні проблеми інклюзивної освіти висвітлено у працях вчених: П.М. Таланчука, К.О. Кольченко, А.А. Колупаєвої, С.П. Миронової, М.П. Матвеевої, Ю.М. Найдю, Т.В. Сак, О.М. Таранченка та ін.

Мета статті. Охарактеризувати основні теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти.

Аналіз літератури показує, що інклюзивна освіта здебільшого впроваджується в закладах середньої освіти. Лише в окремих українських закладах вищої освіти зроблені кроки на шляху інтеграції осіб з інвалідністю в освітнє середовище.

Конвенція ООН про права інвалідів [Нічого для нас..., 2015] не дає чіткого визначення поняття "інвалідність". У ній зазначається, що це поняття еволюціонує і зміст його – це результат взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю та перешкодами у стосунках і середовищі, заважає їхній повноцінній та дівій участі у житті суспільства нарівні з іншими (Преамбула КПІ) [Нічого для нас..., 2015].

Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010) поклала початок значним змінам в Україні на законодавчому рівні, що визначають основні принципи її розвитку [Концепція..., 2010]:

- наукова якість (визначення теоретико-методологічних основ інклюзивної освіти, програмних та методичних засобів, аналіз та моніторинг результатів її впровадження та оцінювання ефективності технологій для досягнення позитивних результатів, проведення незалежного оцінювання);

- послідовність (забезпечення рівного доступу до якісної освіти для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, наступність між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – середня освіта тощо);

- мінливість, корекційна спрямованість (організація індивідуально орієнтованого освітнього процесу разом із корекцією та розвитком для задоволення соціальних та освітніх потреб дітей з психофізичними вадами, у тому числі дітей з постійними вадами);

- персоналізація (створення індивідуально орієнтованого, орієнтованого на особи, диференційованого підходу);

- соціальна відповідальність сім'ї (виховання, навчання та розвиток дитини, створення відповідних умов для розвитку природних здібностей, участь в освітньо-реабілітаційному процесі) [Концепція..., 2010].

Інклюзію необхідно розглядати одночасно і як політику, і як процес, який забезпечує всебічну участь усіх членів суспільства у будь-яких сферах життєдіяльності, зокрема, в освітній. Згідно з положеннями Саламанської декларації [Саламанська декларація..., 2000], інклюзивна освіта може розглядатися як система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права людини на отримання якісної освіти у закладі будь-якого типу за власним вибором. Інклюзивне навчання у вищій школі (за аналогією з середньою школою) можна визначити як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти студентам з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Ефективність впровадження інклюзивного навчання залежить від багатьох чинників, у першу чергу від досконалості нормативно-правової бази, інформаційної підтримки, наукового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу [Саламанська декларація..., 2000].

Модель інклюзивної освіти розглядається як перспективний та необхідний напрям державної політики.

Цілі стратегії впровадження інклюзивної освіти в Україні також зазначені в таких нормативно-правових документах: Наказ Міністерства освіти і науки України "Про створення умов для забезпечення права на освіту людей з інвалідністю" (2005), Постанова Кабінету Міністрів України "Порядок впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітніх школах" (2011), Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2021 р. (2013) та ін.

Усі урядові заходи спрямовані на інтеграцію людей з особливими потребами в суспільство, тобто: освіта, зайнятість, дозвілля тощо. Однак сьогодні більшість цих документів залишаються невиконаними. Багато проблем виникає в освіті, коли мова йде про перехід від медичної до соціальної моделі роботи з дітьми-інвалідами.

Під час спільної освіти зі студентами з обмеженими можливостями до них висувуються такі ж вимоги закладу освіти. Тобто уповільнення темпу лекції, зменшення часу заняття, зменшення кількості навчальних матеріалів може значно знизити якість освіти та фахову підготовку.

Інклюзивна освіта у закладах вищої освіти України визначається як система освітніх послуг з поєднанням елементів спеціальної та інклюзивної освіти. В основі інклюзивної вищої освіти лежать принципи: діалогізму в рамках педагогіки партнерства, суб'єкт-суб'єктних відносин зі здоровим оточенням та принципи співіснування,

обопільного суверенітету, свободи співрозвитку, єдності та прийняття рішень тощо.

Ефективність інклюзивної освіти залежить у першу чергу від досконалої нормативно-правової бази, розробки навчально-методичного матеріалу, підготовки спеціальних фахівців, відповідне матеріально-технічне забезпечення.

У постанові Кабінету міністрів України "Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти" визначаються організаційні засади інклюзивного навчання у закладах вищої освіти, незалежно від форми власності та підпорядкування, з метою реалізації права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття якісної вищої освіти з урахуванням потреб та можливостей таких осіб [Постанова..., 2019].

- здобувачі освіти з особливими освітніми потребами – особи з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту в закладах вищої освіти [Постанова..., 2019];

- інклюзивна група – група у закладі вищої освіти, де поряд із іншими здобувачами освіти навчаються одна або більше осіб з особливими освітніми потребами [Постанова..., 2019].

З метою організації інклюзивного навчання у закладі вищої освіти в межах існуючої штатної чисельності може створюватися спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ або група психолого-педагогічного супроводу.

Спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ або група психолого-педагогічного супроводу виконує такі завдання:

- співпрацює із структурними підрозділами закладу вищої освіти щодо організації інклюзивного навчання та забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

- розробляє індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами, проводить моніторинг його виконання, вносить до нього зміни;

- організовує підготовку (підвищення кваліфікації) науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти та соціальних працівників, волонтерів для роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами шляхом проведення лекцій, семінарів, тренінгів, засідань за круглим столом тощо;

- консультує та надає методичну допомогу науково-педагогічним працівникам закладу вищої освіти щодо організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

- провадить інформаційно-просвітницьку діяльність з формування толерантного ставлення до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

- співпрацює із закладами соціального захисту населення, громадськими об'єднаннями з метою провадження волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку здобувачів освіти з особливими освітніми потребами [Постанова..., 2019].

Спеціальний навчально-реабілітаційний супровід здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у закладах вищої освіти передбачає, зокрема:

- навчально-організаційний супровід – допомогу учасникам освітнього процесу в організації освітнього процесу, написання та моніторинг виконання індивідуального навчального плану здобувача освіти з особливими освітніми потребами, організацію індивідуальних консультацій тощо;

- психолого-педагогічний (психолого-андрагогічний) супровід – системну діяльність, яка включає надання психологічної та педагогічної допомоги здобувачам освіти з особливими освітніми потребами під час освітнього процесу;

- соціальний супровід – заходи щодо створення умов для соціальної та соціально-побутової підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, в тому числі надання інформації та допомоги у влаштуванні в гуртожиток, отриманні технічних засобів реабілітації, організації волонтерської допомоги для підтримки таких здобувачів освіти [Постанова..., 2019].

З метою створення належних умов для забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу заклади вищої освіти можуть обладнувати ресурсні кімнати; приміщення для надання консультацій психологом, відпочинку, особистої гігієни, медичного обслуговування; зали для занять із лікувальної фізкультури [Постанова..., 2019].

У Концепції розвитку інклюзивної освіти [Концепція..., 2010] визначено, що інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [Концепція..., 2010].

Сучасні теорії інклюзивного навчання ґрунтуються на компетентнісному, системному, особистісно-орієнтованому (орієнтація на особистість того, хто навчається), діяльнісно-праксеологічному (спільна діяльність учасників навчального процесу), акмеологічному (теоретичне обґрунтування закономірностей досягнення особистістю найвищих рівнів здобутків у власній життєдіяльності і розвитку цивілізації), аксіологічному (система цінностей і нових підходах до підготовки майбутніх фахівців), синергетичному (комплекс взаємопов'язаних принципів функціонування різних систем, здатних до самоорганізації), інтегративному (забезпечення цілісності системи професійної підготовки та формування професійної компетентності майбутніх фахівців) підходах [Давиденко Г., 2018].

Основними бар'єрами, що гальмують розвиток інклюзивної освіти у системі вищої освіти України є:

- низький загальний рівень теоретичної підготовки і неконкурентоспроможність абітурієнтів з інвалідністю порівняно з нормативними абітурієнтами;

- неготовність матеріальної бази та штату вищих навчальних закладів до навчання студентів з інвалідністю;

- неготовність сучасних науково-педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища;

- непридатність традиційних педагогічних методів та форм навчання до роботи в інклюзивному освітньому середовищі;

- неготовність студентського культурно-освітнього середовища до інклюзії [Давиденко Г., 2015].

На думку вчених К. Кольченко та Г. Нікуліної, інклюзивне навчання у вищій школі (за аналогією з середньою школою) можна визначити як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти студентам з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Ефективність впровадження інклюзивного навчання залежить від багатьох чинників – у першу чергу, від досконалості нормативно-правової бази, інформаційної підтримки, наукового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу [К. Кольченко, Г. Нікуліна, 2013].

Шевчук Г., досліджуючи інклюзивну освіту у ЗВО, стверджує, що в Україні поступово впроваджується модель інтеграції осіб з інвалідністю в освітню сферу. Це відбувається шляхом індивідуалізації та адаптації навчальних планів (програм) до потреб і можливостей таких категорій

громадян, пристосування навчального обладнання, підготовки професорсько-викладацького складу до роботи зі студентами з особливими потребами, забезпечення фізичної доступності навчальних корпусів тощо. Однак чимало аспектів досі залишаються невирішеними, зокрема через недостатнє фінансування [Шевчук Г., 2018].

Висновок. Отже, на законодавчому рівні в Україні визане право інвалідів на освіту на основі рівності можливостей з іншими громадянами. Однак інклюзивне навчання студентів з інвалідністю впроваджується лише в окремих освітніх закладах. Здебільшого такий процес у вишах відбувається стихійно – завдяки зусиллям самих студентів, їхніх родичів, громадськості. Доступність якісної вищої освіти знижується за відсутності так званої реабілітаційної компоненти вищої освіти, яка вимагає додаткових бюджетних коштів і повинна надаватися разом з освітніми послугами. Для багатьох студентів-інвалідів ситуація погіршується через низький економічний статус їхніх сімей, що виражається в недостатніх умовах домашньої підготовки, відсутності телефону, комп'ютера, електронної комунікації.

Список використаних джерел

- Давиденко Г.В. Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу : моногр. / Г.В. Давиденко. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. – 314 с.
- Давиденко Г. В. Упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти: бар'єри та шляхи їх подолання / Г.В. Давиденко // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Педагогіка і психологія". Педагогічні науки. – 2018. – № 2 (16). – С. 123-128.
- Закон про освіту від 05.09.2017 № 2145-VIII // Урядовий кур'єр. – 2017. – № 186.
- Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України №912 від 01.10.2010. Доступно за адресою: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189
- Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах / К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2013. – №10. – С. 12-21.

Svitlana Balashova, Ph.D. (pedagogical), Associate Professor
ORCID iD: 0000-0003-2400-867
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Inclusive education is mostly implemented in secondary education institutions. Only in some Ukrainian higher education institutions have steps been taken towards the integration of persons with disabilities into the educational environment. The basic normative legal acts of Ukraine, which regulate a right for persons with disabilities on higher education, are worked out. The dynamics of quantity of persons with disability, who study in higher educational establishments of Ukraine, is analysed. Foreign experience of creation of necessary conditions for the studies of such categories of citizens is investigated. Directions of increasing opportunities of pursuing higher education by persons with disabilities are offered. The effectiveness of the implementation of inclusive education depends on many factors – first of all, on the perfection of the regulatory framework, information support, scientific, educational and methodological, personnel, logistics of the educational process.

Keywords: inclusive education, inclusive education, higher education institution, regulations of Ukraine.

Нічого для нас без нас : посібник з інклюзивного прийняття рішень для державних органів / Упорядн: Азін В.О., Байда Л. Ю., Госс Н., Ждан П.М., Сухініна І. М., Флетчер А. – К.: Ленвіт, 2015. – 102 с.

Постанова Кабінету міністрів України Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти, від 10 липня 2019 р. № 635 Київ.

Саламанкская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7–10 июня 1994 г. – Киев, 2000. – 21 с.

Шевчук Г.І. Проблеми доступності вищої освіти для осіб з особливими потребами в Україні / Г.І. Шевчук // Молодий вчений. – 2018. – № 1 (53). – С. 834-838.

References

- Davydenko H.V. Inklusyziya u vyshchykh navchal'nykh zakladakh Yevropeys'koho Soyuzu: [monohrafiya] – Vinnytsya: Nilan-LTD, 2015. – 314 s.
- Davydenko H. V. Uprovadzhennya sotsial'noyi inkluziyi u zakladakh vyshchoyi osvity: bar'yery ta shlyakhy yikh podolannya. Visnyk universytetu imeni Al'freda Nobelya. seriya "pedahohika i psykholohiya". pedahohichni nauky. – 2018. – № 2 (16). – S. 123-128.
- Zakon pro osvitu vid 05.09.2017 № 2145-VIII // urядovyy kur'yer. – 2017. – № 186.
- Kontseptsiya rozvytku inkluzyvnoyi osvity, Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №912 vid 01.10.2010. Dostupno za adresoyu: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189
- Kol'chenko K. O., Nikulina H. Kontseptual'ni pidkhody do vprovadzhennya inkluzyvnoyi osvity u vyshchykh navchal'nykh zakladakh. Aktual'ni problemy navchannya ta vykhov annya lyudey z osoblyvymy potrebamy. – 2013. – №10. – S. 12-21.
- Nichoho dlya nas bez nas: Posibnyk z inkluzyvnoho pryynyattya rishen' dlya derzhavnykh orhaniv. Uporядnyky: Azin V. O., Bayda L. YU., Hoss N., Zhdan P.M., Sukhinina I. M., Fletcher A. – K: Lenvit: 2015. – 102 s.
- Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy Poryadok orhanizatsiyi inkluzyvnoho navchannya u zakladakh vyshchoyi osvity, vid 10 lypnya 2019 r. № 635 Kyiv.
- Salamanskaya deklaratsiya. Ramki deystviy po obrazovaniyu lits s osobymi potrebnyami, prinyatyey Vsemirnoy konferentsiyey po obrazovaniyu lits s osobymi potrebnyami: dostup i kachestvo. Salamanka. Ispaniya, 7–10 iyunya 1994 g. – Kiyev, 2000. – 21 s.
- Shevchuk H.Y. Problemy dostupnosti vyshchoyi osvity dlya osib z osoblyvymy potrebamy v Ukraini. Molodyy vchenyy. – № 1 (53), 2018 r. – S. 834-838.

Надійшла до редколегії 29.04.21